

A marxizmus fejlődési irányai Nigériában

A szubszaharai Afrikában általában, Nigériában pedig különösen, rendkívül furcsa helyzettel találkozunk, ha meg szeretnénk érteni a helyi rendszerkritikai mozgalmakat, a szakszervezetek által kifejtett politikai ellenállást vagy a marxi elmélet helyzetét. Ha a kérdést a kizsákmányolás mértéke felől közelítjük meg, óhatatlanul *gyengeséget* látunk, hiszen kevés olyan régiója van földünknek, ahol a kizsákmányolás az Afrikában s különösen Nigériában, Nyugat-Afrika legnagyobb gazdaságában tapasztalható mértéket öltene. A rendszerkritikai alapon álló pártok teljesítménye a választásokon szinte alig mérhető, a cégek dolgozóikat néha évekig nem fizetik (ami a legnagyobb munkaadóra, az államra is igaz), a minimálbér csak a legfeljebb 30%-ot kitevő formális szektorban dolgozók esetében került bevezetésre (ott is inkább elvileg). Az IMF diktálta strukturális megszorítások 1986-os bevezetése óta pedig a formális szektor zsugorodik, s az országban még a korábban kiépült ipar is leépül, eltűnik.¹ Eközben a közműszolgáltatások területén működő cégek privatizációja óriási profitot termel a nigériai burzsoázia számára. A nigériai elit néhány képviselője ma nagyobb vagyonnal rendelkezik, mint az Egyesült Királyság milliárdosai. Közöttük a terménykereskedő *Dangote* kivételt képez, mert ez a vállalat legalább érintőlegesen kapcsolatban van a vállalat termelés szférájával, míg társai az elitben az olajbevételek szervezett, *prebendális* magánosításából lettek milliárdossá. Az olajban gazdag Niger-delta hagyományos életmódot folytató, kisebbségi törzsei, agrárgazdaságuk tönkremenetele folytán, immár képtelenek az önfenntartásra²; Észak-Nigériában pedig a Boko Haram foglalt el három tartományt, egy olyan szekta, amelynek vezetője videónyilatkozatban tudatta hallgatóságával, hogy a Föld lapos...³ Az oktatás hiányosságai következtében Észak-Nigéria emirátusaiban termékeny talajra hull minden olyan világmagyarázat, amely bármi módon választ kínál az egyszerű emberek egzisztenciális kérdéseire.⁴ A keresztény többségű Dél-Nigériában hasonló folyamatok játszódnak le, a különbség csupán az, hogy ott amerikai eredetű karizmatikus szekták hódítanak kézzrátéttel. (A nigériai *Nollywood* jó néhány filmje ábrázol olyan jeleneteket, ahol a főhős az animista hitvilág gonosz erőinek játékváá válik, pl. békává változik – ám csupán addig, amíg a karizmatikus lelkész kézzrátéttel ki nem űzi belőle a gonoszt).⁵ A boszorkányhit a Nigériában

neofita *vahabita* iszlám és a szintén újszülött neoprotestáns térítés légkörében egyre erősödik, előfordul boszorkányüldözés is, s a vallási közösségek közötti összecsapások mindennaposak.

Mindezek miatt sokan temetik a nigériai rendszerkritikai mozgalmakat, mint a „halva született” *nigériai felvilágosodás* különös eredményét, s mint olyan jelenséget, amely – úgymond – legszebb pillanataiban sem rejtett értékeket sem a helyi mozgalom, sem az egyetemese emberi kultúra, vagy specifikusan a marxista gondolkodás számára. Még az afrikai ellenállási mozgalmak olyan marxista kutatói is, mint Leo Zeilig, ambivalensen viszonyulnak a nigériai marxizmus elméleti státusához.⁶ A nigériai társadalom más ismerői részéről ugyanakkor olyan szempontok merülnek fel, amelyek a nigériai *szakszervezeti mozgalom*, sőt, a nigériai *munkásmozgalom* erejét tanúsítják. Ezek néha a legváratlanabb kérdések kapcsán és a legváratlanabb szerzők tollából merülnek fel. John Campbell, az Egyesült Államok volt nigériai nagykövete – aki jelenleg a *Council on Foreign Relations* kutatócsoport Nigéria-specialistája – „Nigéria tánca a szakadék szélén” című könyvének végkövetkeztetésként úgy véli: az országban nem zárható ki „egy Fidel Castro-típusú vezető” színrelépése.⁷ Campbell, aki világviszonylatban a legtöbbet hivatkozott Nigéria-kutatók egyike, *persona non grata* az országban, mivel művében az ország részekre szakadását valószínűsíti (e folyamat a Boko Haram kalifátusának előrenyomulásával valójában már meg is kezdődött).

Hasonlóan váratlan jelenségnek tűnhet, amikor a kapitalizmus bűnözői vadhajtásairól jól ismert országban milliós tömegeket megmozgató sztrájkok bénítják meg a szélsőségesen neoliberais kormány működését. 2012 januárjában az *Occupy Nigeria* mozgalom – a szakszervezetek segítségével – a benzin állami támogatása eltörlésének hírére milliókat tudott az utcára vinni. A tüntetессorozat vetekedett az 1945-ös, az 1964-es, az 1981-es, és a 2003-as általános sztrájkokkal, amelyek minden esetben nagyon komoly kihatással voltak Nigéria köztörténetére (az első a gyarmati felszabadulás, a második az első köztársaság bukása, a harmadik a demokrácia kivívása érdekében vívott harcok, a negyedik pedig a benzinár letörése kapcsán).

A benzinár ügye Nigériában jóval túl mutat európai jelentőségén. A benzin árába beépített állami segély (*subsidy*) ugyanis az egyetlen olyan támogatás, amelyet az egyszerű állampolgár a nigériai államtól kap. Az országban nincs ingyenes állami oktatás, egészségügy, az utak romokban hevernek, a közbiztonság pedig annyira alacsony szintű, hogy leginkább a polgárháborús Kongóhoz lehet hasonlítani (a városokat összekötő utak útonállók kezében vannak). Mivel a nigériai átlagpolgár (piaci kofa, cseléd, gazdálkodó, biztonsági őr, rakodómunkás stb.) havi jövedelmének körülbelül felét-egyharmadát a munkahelyére való eljutás teszi ki, a benzin árába beépített támogatás megvonása a többség anyagi ellehetetlenülését kiváltó

lépés lett volna. A kormány 2012 januárjában a támogatásmegvonást a szokásos érveléssel indokolta, hogy a *subsidy* megszüntetése esetén ezeket a forrásokat utak, kórházak és iskolák építésére lehetne felhasználni (e propagandaszólám hamisságáról azonban nem kellett meggyőzni az ország lakóit). A benzinár-felkelés megbénította Nigéria közlekedését, nem jártak a buszok, nem üzemeltek a repterek, s mivel a kőolajszektor szakszervezetei nem minősülnek stratégiai ágazatnak, a kormány kénytelen volt eltűrni a dolgozók munkabeszüntetését. A hatalom végül, több hetes bizonytalanság után, engedni kényszerült.

A rendszerkritika alapon álló pártok alacsony támogatottsága természetes következménye ama helyzetnek, hogy a választások vérontás közepette, megfélemlítések s politikai banditizmus körülményei között zajlanak le. Az északi emírek, és a déli „keresztapák” ellentünetök és „ellenszavazók” tömegeit viszik az utcára, és a pártok működésére vonatkozó alkotmányos rendelkezések sokszor eleve kizárják, hogy olyanok is megmérthessék magukat, akik nem tudnak költséges pártirodákat üzemeltetni az összes régióban. A baloldali erők relatív gyengesége ellenére van olyan tartomány – Edo állam – amelynek kormányzója, Oshiomhole, korábban az országos szakszervezeti szövetséget vezette.

A rendkívül nehéz körülmények között működő baloldali pártok mellett azonban a marxizmus mint kulturális jelenség is jelen van Nigériában. Ahogyan például a két világháború közötti Magyarországon – a mozgalom politikai gyengesége ellenére – föltűnően sok kvalitásos művész vagy újságíró volt marxista, akként a mai Nigériában is számos vezető újságíró, prózaíró, társadalomtudós vagy zenész következetesen marxista – természetesen a szó igen sokféle értelmében, hiszen találunk közöttük trockistkat, maoistákat, feminista marxistákat, a kelet-európai típusú marxista-leninista körök örököseit, valamint NGO-kban tevékenykedő, elkötelezett baloldali szocialdemokratákat és baloldali keynesianusokat egyaránt. A nigériai prózaírók közelmúltban elhunyt doyenje, Chinua Achebe, a PRP (*People's Redemption Party*) tagja, majd elnöke volt az 1980-as években (A párt ma is létezik: Észak-Nigériában ők jelentik a legnyersebb viszonyok egyetlen alternatíváját, nagyrészt marxista alapon). A nigériai irodalom marxista hagyományait napjainkban Ifeoma Okoye író nő folytatja *Negyedik világ* című, világhírű regényével. Fela Kuti szintén világhírű nigériai afrobeat énekes édesanyját, Olufunmilayo Ransome-Kutit, a feminista marxizmus nigériai megalapítóját Olusegun Obasanjo katonái az ablakon hajították ki, amikor fel mert lépni a diktátor ellen.⁸ (Az énekes édesanyjának tragikus halála megrázta, s egyúttal katalizálta is a mozgalmat.) Természetesen nem ő volt a mozgalom elleni kormányzati fellépések egyetlen halálos áldozata: a vérontás a negyvenes évektől kezdve szinte folyamatos.

Felmerül a kérdés, hogy milyen helyet töltenek be a nigériai marxista gondolkodók a nem európai episztemikus pozíciójú társadalomtudományban. Volt-e (van-e) a nigériai marxizmusnak Frantz Fanonhoz vagy Ranajit Guhához mérhető óriása? Nos, kimondhatjuk: *nem volt*. A *Subaltern Studies* csoport, vagy Fanon eredményei jóval mélyebben hatottak a nemzetközi baloldali eszmetörténetre, mint arra bármelyik nigériai gondolkodónak esélye lehetett. Olcsó lenne a kérdést arra redukálni, hogy Spivak s más szubaltern gondolkodók Amerikába települtek át, s az ottani feltételrendszer mellett egyszerűbb volt részvételük a globális diskurzusban. Ez önmagában igaz volna, ám például Fanon, mint tudjuk, nem ment az USA-ba, ellenkezőleg: a legnehezebb körülmények között dolgozott Algériában. Amikor Slavoj Žižek azt mondja, hogy a *Subaltern Studies* néhány ügyes indiai gondolkodó „megélhetési trükkje”, talán túl messzire megy a kritikában. Ugyanakkor a *Subaltern Studies* csoport nyelvi virtuozitása, amely nagyon csábító, és hatalmas olvasótábort szerez nemelyiküknek, sajátos eszméi hatásokat is kitermelt. Példaként említeném meg, hogy Gayatri Spivak, Guha egykori szerzőtársa, a *Nationalism and the Imagination* című munkájában széles gesztussal mutat rá, hogy ugyan ő egyetért Eric Hobsbawmmal abban, hogy nemzet nincs nacionalizmus nélkül, viszont nem lokalizálja a nemzetet a (késő) XVIII. századra, hanem elkerülve minden kronológiai megfontolást, közli, hogy a nemzet eredete a „reproduktív heteronormativitás”, más szóval az *anyaöl*... Azt hiszem, Spivak ezáltal visszatéríti a marxizáló gondolkodás eszközeit a nacionalista, sőt, az etnicista mítosz körébe. Talán az sem véletlen, hogy az indiai baloldal azt veti Gayatri Spivak szemére, hogy a *Hindutva* számára *is* hasznos ideológiát alkot.

A nigériai marxisták 1976-tól (az Adebiji-ítélet óta) 1999-ig, az illegálitás körülményei között, döbbenetes mindennapi problémáknak kitéve próbáltak meg dolgozni. Az országban nincs áram, rendkívül korlátozott az internetkapcsolat, s a nemzetközi cégek nem szállítanak az országba könyveket. Ezt szem előtt tartva mondom, hogy, noha természetesen fontos kérdés, hogy gondolkodók valamely csoportja részt vesz-e a globális diskurzusban, ám ennél alighanem még fontosabb, hogy sikerül-e saját társadalmuk számára releváns kérdésfeltevéseket, megoldásokat felvetniük. Szükségesnek tartom itt Lukácsot idézni, aki 1971-ben így fogalmazott: „[...] a kolonializmus lerázására törekvő, gazdaságilag visszamaradott népek mindaddig nem tudták tudományos (marxista) módon elemezni saját gazdasági fejlődésüket [...], és ezért – helyes felismerések híján – nem tudhattak rálépni a fejlődés olyan útjaira, amelyek tárgyilag megfelelnek sajátos viszonyaiknak.”⁹ Elmondhatjuk, hogy ez az elemző munka Nigériában 1971-et követően megtörtént: olyan gondolkodók, mint Bade Onimode és Edwin Madunagu, marxista módon elemezték saját térségük politikai gazdaságtanát (hogy egy ilyen elemzést „tárgyi elemzésnek” tekintünk-e, az természetesen saját

értékpreferenciáinktól függ). Röviden azt is meg kell említenem, hogy a nigeriai marxizmus legjobbjai soha nem szerették volna lemásolni a kelet-európai vagy éppen a kubai létező szocializmust. A dolgozó önszerveződéses trockista ideálja (pl. Madunagu részéről), illetve a neokoloniális világgazdasági függés felszámolásának igénye (Bade Onimode esetében) ennél sokkal fontosabb ideológiai szempontnak és célnak látszanak. A kőolajkincs helyi felhasználása, az import korlátozása és a luxusfogyasztás helyett a gépgyártás szolgálatába állítása, az ország ásványkincseinek államosítása, a kötelező oltások, a kötelező és ingyenes iskoláztatás, a „színvak” és anti-etnicista politika a kisebbségek országos és helyi védelmével, illetve a női egyenjogúság számítanak a legfontosabb követeléseknek.

A jelenlegi helyzetet csak Nigéria társadalmi és gazdasági fejlődésének (stagnálásának, részben visszafejlődésének) alapján, a folyamatok történetiségében kísérlelhetjük meg megérteni. Jelen írásban az a célunk, hogy bepillantást engedjünk Nigéria baloldali mozgalmainak történetébe. E mozgalmak története egyben az ország marxista és baloldali pártjainak és gondolkodóinak története is, hiszen ezek a gondolkodók nem légyeres térben hatottak, hanem a társadalmi küzdelmek aktív résztvevőiként.

A baloldali mozgalmak a gazdaság modern szektoraiban fogantak. Az európaiak gyarmati behatolása előtt a mai Nigéria területén nem létezett bérmunka. A közösségi munkavégzés természetesen nem jelentett egyenlőséget: a közösség tagjai nemek, életkori csoportok, és hagyományos címek, valamint a titkos társaságokhoz való tartozás eredményeképpen eltérő arányban részesültek a javakból. A pusztá létfenntartást lehetővé tevő termelésen túlmenő többlet háborúk során, reprezentációs célokra, illetve közösségi ünnepek során költötték el/ használták fel. A többlet egyéni felhalmozása a közösség szemében megengedhetetlennek számított. A mindennapi munkavégzés közösségi alapon történt: a csoport minden munkaképes tagja naponta más földjén dolgozott, akinek ennek fejében a közösség összes tagját etetnie-itatnia kellett. A gyermekek ingyen dolgoztak szüleik birtokán, a faluközösség tagjai ugyancsak ellenszolgáltatás nélkül szolgáltak a falu főnökének földjén. A portugálok megjelenése kezdetben csupán annyiban módosított ezen az alapképleten, hogy őríási keresletet támasztott a rabszolgák iránt, ám a bérmunka intézménye ekkor sem honosodott meg: erre a XIX. századig, az angol behatolásig kellett várni. (Dokumentálhatóan először Mungo Park, a híres felfedező alkalmazott bérmunkásokat teherhordóként és tolmácsként. A XIX. század végére különösen a teherhordók iránt nőtt meg a kereslet, mert az országban élő európaiak – mint a kínai császárság mandarinjai – gyaloghintókon cipeltették magukat.¹⁰)

A baloldali mozgalom gyökerei egyértelműen a nigériai gazdaság modern szektoraihoz, a bérmunkában alkalmazottakhoz nyúlnak vissza.

Az ellenállás a szakszervezetek mellett bizonyos mértékig a gyarmati alkalmazotti, később ügyvédi/hivatalnoki/kereskedői réteg köreiből talált szószólókra. Semmilyen jel nem mutat arra, hogy a nigériai baloldali mozgalmak bármilyen módon a formális szektoron kívüli, hagyományos önellátó gazdálkodást folytató körökből lennének eredeztethetők. Az angolok számára kezdetben rendkívül problematikus volt az önellátó gazdálkodásban és a faluközösségekben szocializálódottak bérmunkára kényszerítése – ám enélkül a gyarmati rendszer kiépítése, a terület gazdasági kizsákmányolása lehetetlen lett volna. A vasutak, kikötők, utak, az egész gyarmati infrastruktúra a pálmaolaj, a kakaó, a gyapot és a földimogyoró „kiszivattyúzása” érdekében jött létre. Kezdetben Sierra Leonéból, az Aranypartról (a mai Ghánából) és Libériából hoztak munkásokat, majd később indiaiakat hajóztak be, ám így sem tudták biztosítani a kellő számú fizikai munkást az infrastrukturális fejlesztésekhez: ekkor kezdtek élni a kényszermunka „jól bevált” eszközével. Ehhez délen kezdetben főnököktől, északon emírektől kértek dolgozókat, gyakorlatilag *rabszolgákat* (noha bért fizettek nekik, nem volt szabad munkahelyüket elhagyni).¹¹ 1926-ban bevezették a kötelező pénzbeni adózást, mégpedig kizárólag brit fizetőeszközzel, s egyúttal kivonták a forgalomból az összes forgalomban lévő helyi pénzt (kauricsiga stb.) Ezzel az eszközzel végül sikeresen terelték be a hagyományos társadalom falusi gazdalkodóit a bérmunka világába. Az elit szintjén, érdekes módon, ez hasonlóan nehezen működött: délen az első püspökök árva, visszatelepített rabszolgák gyermekei (mint Samuel Ajayi Crowther), északon pedig az első középiskolai diákok szintén hercegi uraik helyett iskolába küldött patriarchális rabszolgák (mint Sir Abubakar Tafawa Balewa, a független Nigéria első miniszterelnöke).

Az első sztrájkot az országban vasútépítő munkások szervezték 1921-ben. Ugyan délen már 1912-ben megalakult a köztisztviselők szakszervezete (Henry Libert vezetésével), a köztisztviselők szakszervezetei egészen a század közepéig kimaradtak a sztrájkokból: a köztisztviselői kar elit pozíciója nem tette lehetővé a sztrájkot. A harmincas években megalakultak a gyarmat nagy szakszervezetei: a tanárok, a dokkmunkások, a vasúti dolgozók országos érdekvédelmi ernyőszervezetei. Ekkor tűnik fel Michael Imoudu, az 1945-ös országos sztrájk fő szervezője, és a hatvanas évek nagy baloldali mozgalmainak egyik hőse is. A negyvenes években megalakulnak a legfontosabb nigériai etnikai csoportok pártjai: az igbo NCNC (National Convention of Nigerian Citizens), az északi, hausza NPC (Northern People's Congress), illetve (már 1951-ben) a joruba AC (Action Group). A marxizmussal érintkező baloldali csoportok 1946-ban, északi bázissal, szintén megalakítják szervezetüket, a NEPU-t (Northern Elements Progressive Union), amely 1978-ban PRP (People's Redemption Party) néven születik újjá: ez az a párt, amelynek elnöke a nyolcvanas évek elején Chinua Achebe író lesz.

A baloldalnak a regionális törekvéseken és a szakszervezetieken kívül fontos forrása volt a feminista törekvésekre koncentráló csoport. 1928–1929-ben az *Abai* felkelés, avagy a „nők háborúja” a közvetlen adózás bevezetése ellen volt az első kimondottan női megmozdulás. Olufunmilayo Ransome-Kuti már 1944-ben megszervezi az első feminista női klubot Abeokutában, aminek képviselőtében 1947-ben csatlakozik a szovjet háttérű Nemzetközi Nőszövetséghez.¹² Ransome-Kuti politikai kapcsolatai és harca az ország neokolonialista rendje ellen rengeteg támadásnak tette ki őt; végül ezek vezettek erőszakos halálához is.

Nigériaiak a marxizmus elméletével legelőször a harmincas években találkozhattak. Frank Macaulay – Herbert Macaulay újságíró, „a nigériai nacionalizmus atyjá”-nak fia – már 1930-ban részt vett a *Néger Munkások Nemzetközi Kongresszusán* Hamburgban (ezt a kongresszust George Padmore, a Komintern egyik vezetője szervezte, aki ekkoriban a moszkvai Kremlben lakott. Padmore 1934-ben szakít a Kominternnel, s a pánafrikai ideológia egyik kidolgozója lesz).¹³ A francia gyarmatokon az 1940-es évek elején sorra alakulnak meg kommunista tanulócsoporthok (Abidjan, Bamako, Conakry, Dakar), és az első marxista pártok (Kamerun). 1943-ban nigériai diákok szolidaritásukat kifejező levelet küldenek Moszkvába. A háború vége felé szovjet részről megkezdik illegális marxista irodalom Nigériába küldését. A marxista művek legfontosabb kiadója Peter Ayodele Curtis Joseph lesz. Tevékenységét Moszkvában annyira fontosnak tartották, hogy Joseph később Lenin Békédíjban részesül.¹⁴

1945-re a gyarmati rendszer rendkívül népszerűtlenné, a nemzeti felszabadító agitáció pedig egyre erőteljesebbé vált. Az 1945-ös általános sztrájk megbénítja az ország infrastruktúráját, és országos hírnevet szerez Imoudunak, a szakszervezeti vezetőnek. Az Azikiwe tulajdonában lévő lapok (*Daily Comet*, *West African Pilot*) propagandát folytatnak a gyarmati rendszer ellen, a nemzeti függetlenségért. A lapoknál dolgozó fiatal újságírók, szakszervezetiek és mások megalapítják az ún. Zikista Mozgalmat („Zik” Azikiwe beceneve), ám nem sokáig maradnak a névadó gyámsága alatt, hamarosan nála radikálisabb követelésekkel lépnek fel. (A mozgalom vezetői Anthony Enahoro, Nduka Eze, Ikenna Nzimiro és Mkwugo Okoye). Nzimiro később világhírű antropológus, a biafrai szeparatista mozgalom marxista szárnyának egyik vezetője, marxista gondolkodó lesz; Okoye marxista esszéi és belletrista *oeuvre*-jének nagyobb terjedelmű dokumentumai szintén Angliában jelennek majd meg az 1970-es években.)

Azikiwe a negyvenes évek végén azt híreszteli, hogy a britek meg akarják gyilkolni. Bár ez a „pár”-akció sikeres, ugyanakkor el is idegeníti a mozgalom komoly fiataljait. 1946-ban Nduka Eze országos körúton propagálja a nigériai függetlenség eszméjét. 1947-ben az indiai függetlenség híre újabb muníciót ad a mozgalomnak. 1948-ban

a zikista mozgalom vezetősége „direkt akciók” szervezését fontolgatja: ekkor Enahorót letartóztatják, s bíróság elé állítják. 1949-ben a szervezet kapcsolatot keres *Nagy-Britannia Kommunista Pártjával*. Imoudu ekkorra már a mozgalom tagja. Az Iva-völgyi bányászok angolok általi lemészárlását (1949) követően, a zikista szervezetet betiltják (1950). A vezetők börtönbe vetése után Azikiwe megtagad minden közösséget a letartóztatottakkal – így lehet belőle a Nigériai Köztársaság első elnöke, és a brit koronatanács tagja.¹⁵

Az ötvenes években a szakszervezetek vezetésében mind a nyugatbarát, mind a szovjet irányultságú elem jelen volt, állandósítva a konfliktust. Imoudu az 1950-es években hol a legerősebb szakszervezeti szövetség elnöki székében (ANTUF), hol pedig börtönben ült, miközben brit részről (a munkáspárti kormány idején is) általában jellemző maradt az antikommunista politika.

Az első marxista pártcsíra Nigériában az 1945-ös *Talakawa Párt* volt (a szó jelentése hausza nyelven: „köznép”), Amanke Okafor vezetése alatt. Több sikertelen kísérlet után végül 1952-ben alakul meg Samuel Iroku irányításával az *Egyesült Dolgozók Pártja* (UWP), amelynek már illegális pártlapja is van. A szervezet a brit kommunista párt és a Szovjetunió egyetértésével, ám szervezetileg azoktól függetlenül működött. Az 1950-es évek elején tudott néhány diák először eljutni Kelet-Európába (köztük a prágai Károly Egyetemre), szintén illegálisan.

1960-ban Nigéria hivatalosan függetlenné vált, az ország nyugati gazdasági kapcsolatai azonban fennmaradtak. Hogy ezek a gazdasági kapcsolatok mit jelentettek, arra rávilágít az a tény, hogy 1939-ben egyetlen cégcsoport, az *Unilever* kezében volt a nigériai export 80%-a.¹⁶ A politikai gazdaságtan tankönyvi esete lehetne, ahogyan a brit cégek működtek a gyarmati országban (különösen a brit birodalmi preferenciák rendszerének bevezetésétől, 1932-től kezdve). A függetlenség ezen csupán annyiban változtatott, hogy lehetővé tette nyugatnémet vagy francia cégek térfoglalását is. A nyugati nagyvállalatok szerepe az ország gazdasági életében strukturálisan állandó: a gyarmati függést bizonyíthatóan neokolonialista függés váltotta fel. A hetvenes évektől, amikor elkezdik kitermelni az ország rendkívül jó minőségű kőolajkincsét, az amerikai függés erősödik, ám folyamatosan jelen vannak brit és holland cégek (Shell, BP, Chevron), illetve az olasz Agip is. E cégek nigériai működésük módszereiben a rablólovagok morálját a harmincéves háború martalócainak brutalitásával ötvözik. A Niger folyó deltája (amely korábban rabszolgavadászok terepe volt), az 1970-es évektől az olajkitermelő cégek birodalma. E cégek a delta hatalmas térségét olajtól szennyezett, posztapokaliptikus horrorfilm-díszletté változtatták. A régóban mezőgazdasági tevékenység folytatása az olajszennyezettség miatt lehetetlenné vált, miközben az olajbevételek a központi költségvetésbe folytak be, s a helyiek számára

semmilyen érezhető javulást nem hoztak. A német *Julius Berger* útépitő cég hatalmas profitja, egyes libanoni üzletemberek vagy izraeli biztonságtechnikai cégek remek üzletei a független Nigéria vezető politikai köreivel széles körben ismertek.

A Nigéria függetlenségét tárgyalások útján elérő körök – Azikiwe igbo üzletemberei és Balewa északi emírjei – „a szabad világ” számára valóban ideális „felszabadító” nemzeti burzsoáziát jelentettek. A szovjetekkel szembeni ellenszenvük odáig ment, hogy évekig tartott, amíg egyáltalán engedélyezték szovjet nagykövetség megnyitását, később pedig korlátozták a szovjet diplomáciai járművek számát, megtiltották kelet-európai ösztöndíjak elfogadását és diákok beutazását a szocialista országokba. (Ennek ellenére – kezdetben hamis ghánai útlevelel – sok százan jöttek térségünkbe.) A nigériai marxista mozgalomban résztvevőket a Szovjetunió vagy Kína ügynökeiként s a nigériai életmód ellenségei gyanánt tüntették fel stb. Az igazság ezzel szemben az, hogy a nigériai kommunisták többsége nem tanult Kelet-Európában, sokan közülük soha nem jártak Moszkvában, némelyek pedig eszmei szempontból is teljesen független utat jártak be. Kezdetben természetesen hatottak rájuk a marxizmus klasszikusai és a nagykövetség propagandaanyagai is, ám hamar kialakultak a független nigériai marxista gondolkodás iskolái. A hetvenes években már olyan jeles személyiségekkel találkozhattunk, mint Edwin Madunagu, aki ma is trockista-újbaloldali marxista, s aki az 1970-es évek közepén kommunát hozott létre a vadonban. Madunagu 1989-ig nem is járt a Szovjetunióban, Eskor Toyo pedig, bár Varsóban járt egyetemre, s lengyelül írt könyvet a keynesiánus gazdaságméletről (!), ám Nigériába hazatérve önálló maoista-trockista irányvonalat alakított ki, erős nyitottsággal Chinua Achebe pártja, az északi PRP iránt. Az 1980-as évekre trockista feministáktól (Bene Madunagu, Molara Ogundipe-Leslie) az észak-koreai a *dzsucse*-eszme által megérintett szerzőkig (Niyi Oniororo) a nigériai marxisták között szinte minden elképzelhető árnyalat megtalálható volt. Ez nemcsak önmagában érdekes körülmény, hanem azt is bizonyítja, hogy a nigériai marxizmus nem valamilyen harmadik világbeli kiszolgáló mozgalom terméke, amelynek egyedüli értelme a szovjet, kínai vagy kubai támogatás, know-how, orvosi segítség, esetleg éppen ösztöndíjak kieszközlése – ezt a sommás véleményt fogalmazzzák meg ugyanis egyes jobboldali történészek (Hakeem Tijani), sőt, olykor baloldali elemzők is.

A nigériai marxizmus, véleményem szerint, a nigériai társadalmi valóság talaján, annak ellentmondásaiból keletkezett *rendszerkritikus* mozgalom (amelynek szerves része a mozgalom intellektuális szárnya is). Hogy Kína kapitalista fordulata és a Szovjetunió megszűnése után Nigériában továbbra is vannak marxista gondolkodók, marxista pártok és erős baloldali szakszervezetek, az azt bizonyítja, hogy e mozgalom aktív, progresszív és hiteles leképeződése Nigéria társadalmi

harcainak, s nem tekinthető valamiféle szovjet pénzen kifejlesztett mesterséges képződménynek. Ama tény, hogy a Szovjetunió egészen a peresztrojkáig támogatta a nigériai munkásmozgalmat, nem változtat e képleten, annak ellenére sem, hogy az afrikai kontinensen, persze, bőven akadtak ellenpéldák is (Guinea vagy Etiópia „szocialista fordulata” például elképzelhetetlen lett volna erős szovjet támogatás nélkül).

Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a Szovjetunió nemzetközi presztízse zenitjén állt: a második világháborúban aratott győzelem, a szputnyik-sokk és a szovjet gazdaság gyors növekedése a Szovjetuniót rendkívül vonzóvá tették a harmadik világban. Egyidejűleg az USA déli államaiban a feketéknek de facto nem volt szavazati joguk, s faji alapon szegregáltak voltak a mosdók, az iskolák, az egyetemek, a helyi es helyközi buszok. Érthető hát, hogy a marxizmus elméleti irodalmán túl a Szovjetunió gyakorlati eredményei is hatottak a nigériai marxizmus megjelenésére. Az afrikai elit szemében különösen vonzóak voltak a szovjet modernizáció közép-ázsiai eredményei.¹⁷

Nigéria államfője 1963-ig az angol királynő, 1963 óta pedig az ország köztársaság. 1964-re – részben a függetlenséggel kapcsolatos felfokozott várakozások utáni csalódás, részben a gazdasági helyzet és az előretörő északi hausza hatalmi monopólium miatt – olyan fokú elkeseredés lesz úrrá, hogy Sidi Khayam országos sztrájkot hirdet. 1966-ban az igbo etnikumú Ironsi tábornok puccsa végez az első köztársaság vezetőivel. Az 1963-tól 1966-ig tartó időszakban működik a legnagyobb hatású marxista-leninista párt, a Tunji Otegbeye által jegyzett *Nigériai Szocialista Munkás és Parasztpárt* (SWFP). Otegbeye Angliában végzett orvos, aki a szovjet támogatás évtizedeken keresztül „elosztója”. Esetében egyáltalán nem beszélhetünk sem elméleti munkásságról, sem pedig arról, hogy marxista „meggyőződése” független lett volna a szovjet támogatástól. A kelet-európai rendszerváltás után ugyanis Otegbeye egy rendi szervezet, a joruba Vének Tanácsának tagja lesz. Otegbeye ünnepelt táncos, a mozgalom gyakorlatias szervezője volt, aki a hatvanas-hetvenes években szeretett eljárni mind a szovjet, mind a kínai KP kongresszusaira. A politikust részben szakszervezeti erők támogatták – Imoudu kivételével, aki riválist látott benne –, részben a kisebbségi *tiv* etnikum tagjai, akik pártjában országos kitörési lehetőséget láttak. Otegbeye fő szövetségesei a pártban Wahab Goodluck és Samuel Ukpeme Bassey voltak. A trockista csoport Eskor Toyo vezetésével kivált a pártból, s Ola Oni közigazdász és mások is követték.

A Nigéria-szerte gyilkos pogromok célpontjává váló igbo etnikum tagjai – miután Ironsi tábornok puccsa megbukott, s helyette Yakubu Gowon északi erői vették át az ország irányítását – Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu vezetésével végül kiválnak a szövetségi államból, és délkeleten megalapítják a független *Biafrát*. A szövetségi erők szembeállják magukat Franciaország (akkoriban és mindmáig a térség

regionális nagyhatalma)¹⁸ ellenzésével; a britek és az amerikaiak pedig kívárnak. A Szovjetunió ekkor – geopolitikai megfontolásokból – vállalja a szövetségi erők fegyverszállítójának szerepét¹⁹, noha korábban inkább Awolowo joruba erőivel szimpatizált. Az északi dominanciájú szövetségek támogatása a Szovjetunió külpolitikai érdekeit tekintve mindenképpen hiba volt, hiszen a győztes szövetségek angolszász irányultságú külpolitikájában később egyáltalán nem történik elmozdulás. Otegbeyét bebörtönzik, s 1976-ban nagyszabású antikommunista kirakatperben, az *Adebiyi*-tárgyalással tesznek pontot bármiféle szovjet relációjú „olvadás” végére. Otegbeye, bebörtönzése ellenére, természetesen kitart a szövetségek oldalán, ám a biafrai oldalon is vannak marxisták: Ikenna Nzimiro a biafrai állami propaganda vezetője, aki később elemző művet ír a biafrai konfliktusról, mint a burzsoázia különböző csoportjai közötti harc következményéről. (E könyv unikum abból szempontból, hogy egyértelműen elutasítja az „etnikai alapú konfliktusok” toposzát, és rendkívül érdekes tanulságokkal szolgál a polgárháború értelmezéséről.²⁰) Annak ellenére, hogy 1966-ban az SWFP-t a többi politikai párttal együtt betiltották, Otegbeyének megengedték, hogy Ladákat és kelet-európai autó-alkatrészeket forgalmazzon... Ez az epizód a szovjet–nigériai viszony jobboldali elemzőinek kedvence: lám-lám, a szovjetek a kommunista párt vezetőjének koncot vetettek oda.²¹ Csakhogy nigériai kontextusban világos, hogy ez a támogatás alig fedezte a párt működési költségeit, és semmiképpen nem hasonlítható azokhoz az előnyökhöz, amelyeket az etnikai alapú pártok vezetői élveztek. Mindez annak ellenére igaz, hogy Otegbeyét természetesen semmiképpen nem tekinthetjük valamiféle mozgalmi hősnek.

1968-tól Jorubaföldön két éven át húzódik az *Agbekoya-felkelés*. A terménydepók körüli visszelések következtében kirobbant paraszt-lázadás volt abból a szempontból tekinthető különlegesnek, hogy nem degenerálódott semmilyen etnikai törésvonal mentén. A mozgalom vezetői sikeresen léptek fel a szövetségi Nigéria képviselőivel szemben, s azt a kormányzatnak végül csak Awolowo szabadon engedésével, a tradicionális joruba politikai megoldások szellemében sikerült leszerelnie. Ola Oni marxista közigazdást a felkelés szításával gyanúsították, s emiatt megfigyelés alá helyezték.

Yakubu Gowon katonai diktatúráját először Murtala Mohammed váltja fel „katonai államfőként” (*military head of state*, 1975–1976), majd utóbbi meggyilkolását követően kerül sor Olusegun Obasanjo első katonai kormányzatára (1976–1979). Murtalát ma Nigériában hősként tisztelik. Chinua Achebe nyomán közismert az a történet, amely szerint uralma alatt az ország hivatalnokainak reggel fél nyolcra be kellett járniuk a munkahelyükre (ami meghökkentő eredménynek számított az országban, hiszen a köztisztviselők, köztudomás szerint, csak pezsgőzni, tévét nézni, illetve alkalmi légyottjaikat bonyolítani mennek be hivatalukba, de inkább csak délután). Hogy Murtala valóban

átalakította volna-e az ország komprádor típusú gazdasági berendezkedését, ezzel kapcsolatban csupán spekulációkra hagyatkozhatunk: Niyi Oniororo szerint igen (s szerinte éppen ezért kellett meghalnia), Edwin Madunagu szerint viszont nem (eszerint halála épp annyira volt értelmetlen, amennyire egy puccsista halála egy másik puccsista kezétől értelmetlen lehet). Suka Dimka ellenpuccsa ugyanakkor sikertelen volt, és Murtala Mohammed helyettese, Obasanjo vette át a hatalmat. Obasanjo diáktüntetőket öletett meg, kivégeztette Olufunmilayo Ransome-Kutit, ám végül önként átadta a hatalmat egy demokratikusan megválasztott elnöknek. 1971-től kezdve a diáklázadások, egyetemi tüntetések általánossá váltak az országban és különösen a hetvenes években, a katonai kormányzás körülményei között, amikor is az ellenállás legfontosabb formáját képezték.

Bár 1978-tól a pártok újjáalakulhattak, csak két kimondottan szocialista formáció jött létre: a Munkások, Farmerek és Fiatalok Szocialista Pártja (*Socialist Party of Workers, Farmers And Youth*), Ola Oni vezetésével, és a Dapo Fatogun-féle Szocialista Dolgozók Pártja (*Socialist Working People's Party*). Az alkotmány elnöki rendszert vezetett be: ekkor vált a nigériai politikai rendszer az amerikai rendszer rossz paródiájává. A nem várt módon felduzzadó köölajbevételek ettől fogva viszont bármely demokratikus választás tétjét anyagi értelemben más kategóriába helyezték át: a politikai hatalom ekkortól egyúttal az olajbevételekhez való hozzáférést is jelenti. Bár a bevételeket elvben népességarányosan osztják el a tartományok (államok) között fejlesztési célokra, de facto viszont nagy részük a központi kormányzat és a jegybank vezetőinek zsebébe vándorol. A növekvő zsákmány ígérete addig nem tapasztalt brutalitást vitt a pártharcokba. Mindez a legbaloldalibb nem kommunista párt, a PRP (*People's Redemption Party*) helyzetére is érvényes: Mallam Aminu Kano pártja az elmaradott, az angolok által közvetett módon (vagyis az emíreken keresztül) kormányzott északon az utcán is össze kellett mérje erőit az emírek zsványáival. A nigériai emírek erőit a BBC néha megpróbálja ugyan olyan színben feltüntetni, mintha kultúramegőrző szerepük lenne (hasonlóan az *ancien régime* arisztokratáihoz vagy India rádzsáihoz)²², ám Észak-Nigéria urai nem erről ismertek, hanem arról, hogy a gazdaságon kívüli kényszer alkalmazásában nem ismernek határokat: alattvalóik földjeit elkobozzák, az özvegyeket kifosztják stb. Az emírségek mindmáig törvényes jogokkal rendelkeznek, s jogosítványaik a Nigériában elfogadott „helyi jogszokás” része. A kiskirályi rendszer lebontására tehát, amely például Indiában 1970-ben elnöki döntéssel történt meg, Nigériában a mai napig nem került sor.

A PRP 1979-ben két kormányzói széket nyert el, Kanóban – ahol Balarabe Musa foglalta el a tisztséget – és Kadunában (itt Mohammed Abubakar Rimi lett a kormányzó). Musát az állam parlamentje *impeachment*-procedúrának vetette alá. Rimi megpróbált rendkívül

szerény reformprogramot megvalósítani: felülvizsgáltatta a jogszokás alapján álló ügyek lefolytatását a nigériai állami jog alapján, és csökkentette a feudális jószágadót. Az emír azonban ezeket a lépéseket szélsőséges kommunista felfogatásnak minősítette, s banditákat küldött Rimire. Az ügy pártszakadást okozott a PRP-ben: Aminu Kano az emír, mások Rimi oldalán avatkoztak be.²³ (Eskor Toyo és Yusufu Bala Usman, a nehezen kategorizálható északi marxista történész, Rimit támogatták.) Muhammadu Buhari 1983-as puccsa azután véget vetett e kezdeményezéseknek.

Az 1979-es rendszer lényegéhez tartozott az a rendelkezés is, amelyre még 1978-ban került sor, s amely rendelettel olvasztotta egybe a nigériai szakszervezeteket. Az új szervezet, amely a Nigériai Munkás Kongresszus (*Nigeria Labour Congress*, NLC) nevet kapta, ma is fennáll; tagsága jelenleg négy millióra tehető. (Nigéria lakosainak száma a szakirodalomban 120 és 180 millió között ingadozik; megbízható adatok nem állnak rendelkezésre.) E négy millió dolgozó valószínűleg a negyven millió, formális szektorban dolgozó alkalmazott tíz százalékát teszi ki.) A szervezet első elnöke Hassan Sunmonu volt, akit ugyan eredetileg „bólogatójánosnak” szántak, ám aki 1981-ben országos sztrájkot szervezett, s többször nyilatkozott úgy, hogy a szervezet végcélja a kapitalizmus meghaladása. Az 1980-as, 90-es években az NLC sokszor volt a katonai diktatúrával szemben fellépők egyetlen legális fóruma. Tagjai egymást ma is „elvtársnak” szólítják, Hassan Sunmonu pedig olyan neves, nemzetközi rangú marxista közgazdászokkal közösen publikál elméleti műveket, mint Bade Onimode. A szervezet először 1987-ben a benzinár kérdésében, 2003-ban és 2012-ban a benzinárba beépített támogatás ügye kapcsán milliókat tudott az utcára vinni.

Miközben a politikai életben eldugultak a részvétel csatornái, a társadalomtudományokban és a művészetekben új marxista generáció jelent meg az országban. Muhammadu Buhari 1983-as rendszere az északi iszlamista embertelenséget a katonai kormányzat összes hibájával ötvözte. Buhari jelenleg az ország elnöke. A köölajár csökkenése és az abból következő gazdasági válság viszont olyannyira megártott népszerűségének, hogy 1986-ban Ibrahim Badamasi Babangida, a „gonosz zseni” vette át puccsal a hatalmat. Babangida kedves ember – annyira, hogy hatalomra jutásakor Politikai Bizottságot hozott létre, amelybe neoliberais közgazdászoktól a trockista Edwin Madunaguig sok mindenkit meghívott, s Pascal Bafyau személyében a szocialista szakszervezeti vezetők számára is elfogadható személyt ültetett az NLC vezető székébe. Babangida azonban nem azért működött együtt trockista gondolkodókkal, hogy javaslataikat beépítse politikájába, hanem hogy leszerelje az ellene, mint puccsista katonatiszt ellen nyilvánvalóan meglévő civil kételyeket. Nem sok idő telt el, s Babangida végigvitte az IMF súlyos szociális következményekkel járó neoliberais

megszorító programját, amely leépítette az állami importhelyettesítő iparosítás minden addig elért eredményét, az ország iparát pedig oly mértékig építette le, hogy ma Nigériában a hagyományos afrikai szövött anyagok is Kínában készülnek. Eközben ő maga milliárdossá lett. A tábornok igyekezett szimulálni a demokráciát: szociáldemokrata pártot hozott létre (amelyben egy ideig Eskor Toyo, Madunagu, Aboyomi Ferreira és Ola Oni is részt vett). A nyolcvanas évek végén azután megszűnt a szovjet támogatás, amit a nigériai szocialista mozgalomban még a trockisták is tragédiaként fogtak fel (szemben például a brit SWP-vel).

1993-ban Babangida végül kénytelen volt engedélyezni a választásokat, ám a nyertes személyével nem szimpatizált, ezért M. K. O. Abiola helyett Ernest Shonekant, egy topmenedzsert tett meg elnökké. Shonekan nem sokáig kormányzott, mert védelmi minisztere, Sani Abacha puccsal megdöntötte hatalmát. Abacha – köztudottan – saját céljaira kb. három milliárd dollárt emelt ki a központi költségvetésből. Országlása Nigériát nemzetközileg elszigetelte, s belföldön a kongói állapotokhoz közelítette. A kilencvenes években a közbiztonság annyira rossz volt Lagosban, hogy a repülőtértől a városig vezető utat ajánlatos volt katonai kísérettel megtenni. 1994-ben tűnt fel a ma is aktív marxista gondolkodó, Femi Aborisade, először Gani Fawehinmi, az ismert emberi jogi ügyvéd pártjában, a *Nemzeti Lelkiismeret Pártban* (NCP).

Abacha 1998-ban szívrohamban halt meg – állítólag egyszerre két indiai prostituált karjaiban (más verziók szerint viszont meggyilkolták). Utóda Abdulsalami Abubakar lett, akinek átmeneti kormánya kilátásba helyezte a rendszer demokratizálását (a szó formális értelmében). 1999-ben választásokat tartottak, s marxista pártok indulását is lehetővé tették. A PRP újjáalakult, és 2000-ben megalakult a *Szocialista Munkások Ligája* (SWL), Abiodun Olamosu, Baba Aye, Femi Aborisade vezetésével. Edwin Madunagu szocialista köre és könyvtára Calabarban szintén fontos rendszerkritikai központtá vált. 2012-ben, az országos sztrájk során tett szert ismertségre Chido Onumah, az *Occupy Nigeria* mozgalom szervezője, Madunagu barátja.

Az 1990-es években a nagy nigériai marxista közgazdász-nemzedék átadta helyét Adebayo Olukoshi és Okwudiba Nnoli körének, akik emigrálni kényszerültek. A nigériai politikai gazdaságtan olyan kiváló művelői, mint pl. Usman A Tar, leginkább a londoni *Review of African Political Economy*-ban, a Ruth First által alapított londoni periodikában publikálnak.

A 2010-es években újra élénkülés tapasztalható a nigériai szocialista mozgalmak szervezőinek körében, aminek a 2012-es sztrájk csak egyik jele volt. 2013-ban jelent meg Ifeoma Okoye nagy sikerű regénye, „A negyedik világ”, amely a legjobb baloldali tradíciók folytatója. Az ország északkeleti részét előzőnlő obskurantista felkeléssel szemben

egyre erősödik azoknak a hangja, akik az etnikai és vallási fundamentalizmusok helyett a ráció és az emancipáció alapján közelítik meg a nigériai politika súlyos kérdéseit. Az ezredforduló óta mind a politikai irodalom, mind a szocialista tematikájú weboldalak száma rendkívüli mértékben megnőtt, s újra érdeklődés mutatkozik a mozgalom iránt az egyetemi diákság körében is.

Ami most már a nigériai marxizmus elméleti jelentőségét illeti: a szakirodalom legnagyobb adóssága talán az, hogy a legtöbb szerző mindeztidáig tagadja, hogy a nigériai marxizmusnak egyáltalán van elmélete, illetve, hogy ez az elmélet méltó a figyelemre. Ez már csak azért is furcsa helyzet, mert az angolszász egyetemi világban az afrikai filozófia az utóbbi évtizedek egyik slágertémája, amelynek érdekében a kontinens bölcséletét megpróbálták népmesékből, orális hagyományokból, antropológiai terepmunka során összegyűjteni és kivonatolni. Az 1960-as évektől nyilvánvalóan létezik politikai filozófia Nigériában; ennek ignorálása rendkívüli elfogultságokról árulkodik. Az a tény, hogy a nigériai politikaelmélet legmarkánsabb gondolkodói többségükben leninisták (vagyis az élcsapat típusú párt koncepciójával operálnak), nem kellene, hogy azt jelentse, hogy megtagadjuk tőlük a figyelmet – talán éppen ellenkezőleg. Elméleti műveikben ezek a gondolkodók ugyanis a nigériai gazdaság megszervezésének alternatív útjaitól a nigériai patriarchális rendszer lebontásán át a nigériai felvilágosodás projektumának beindításáig rendkívül érdekes és fontos kérdéseket tárgyalnak.

A nigériai baloldal legjellemzőbb gyermekbetegsége a baloldali puccsista ezredesek iránti szimpátia volt, amely abból indult ki, hogy a politikai hatalom „megszerzése” minden problémát azonnal megold. Niyi Oniororónál ez a „néphadsereg” koncepciójának maoista-dzsúcsetípusú idealizálásában nyilvánult meg, másoknál szimplán a mozgalom és a szakszervezetek iránti professzoros idegenkedésben érhető tetten. Eskor Toyo, Bade Onimode, Edwin Madunagu és a feministák nem álltak meg a gondolkodásnak ezen a kényelmes, ám a tapasztalat szerint is meddő szintjén. A nigériai rendszerkritikai baloldal minden ágára jellemző, hogy legalábbis alárendelni igyekszik a külföldi működő tőke szerepét a helyi kezdeményezéseknek: minimum átvilágítással, maximum kisajátításokkal. Az iparvállalatok „nigériaivá tétele” a hetvenes évek óta a jog része, ám valójában pusztán fikció. Onimode szerint itt két szempont lehet döntő: az egyik, hogy az adott vállalat milyen mértékig támaszkodik helyi dolgozókra/szakértelemre/alvállalkozókra, a másik pedig értelemszerűen az, hogy a profitot milyen mértékig fekteti be az országon belül. Az az elterjedt módszer, mely szerint a tengeri fűrotornyok olaját külföldi szakmunkások nigériai kéz érintése nélkül szivattyúzzák brit és más külföldi szállítóhajókba, fenntarthatatlan.

Onimode számára a másik döntő gazdaságpolitikai szempont az import kérdése. Nigériában ma a fogyasztói javak döntő többségét

(az élelmiszer nagyon is részleges kivételével) külföldről, csomagolva hozzák be. Száz évvel ezelőtt az országban képzett asztalosok működtek: ma a székeket összeszerelt állapotban kell behozni, mert az ország nagy részén a legalapvetőbb összeszereléshez szükséges szakértelem is hiányzik. Porsche-szalonn működik, és a gazdagok körében Belgiumból importált, kézzel faragott, neobarokk kanapék vannak divatban, miközben a helyi ipar az üdítőitalok palackozásában merül ki. Madunagu hangsúlyozza, hogy a nigériai ipar csak úgy épülhet ki, ha az olajbevételből származó devizát a gépgyártáshoz szükséges alkatrészekre költik, majd azután a gépgyártás, a luxusigények helyett, a mezőgazdaság kiszolgálására rendezkedik be. Mindez nem képzelhető el büntető jellegű védővámok nélkül, ám ezek önmagukban nem jelentenének valamilyen ultrabaloldali megoldást: az államkapitalista India 1991-ig bőven élt ilyen eszközökkel, nem is sikertelenül. Amiben Toyo, Madunagu, Olukoshi „tovább mennének”, az az iparpolitika demokratikus ellenőrzés alá helyezése: a dolgozói önszerveződés/kontroll elve. A dolgozói tulajdon/kontroll még kapitalista keretek között is sikereket képes produkálni: gondoljunk csak Nagy-Britannia számos dolgozói tulajdonban levő cégére, vagy a magyar gazdaság egyik kivételesen jól teljesítő szereplőjére, a herendi porcelánmanufaktúrára. A nigériai körülmények között a kapitalista hegemonia olyan átütő a kultúrában, hogy a nigériai olajbevételek helyi ipari felhasználása (amit pl. Madunagu javasol) elvágná az elit hozzáférését öndefiníciójának mára döntővé vált forrásához: a devizához. A nigériai marxisták legjobbjai szerint pontosan erre lenne szükség azonban ahhoz, hogy a nigériaiakban meglévő hatalmas emberi potenciál felszabaduljon a neokolonialista gazdaság elbutító kényszerei alól.

Amiért ezek a szerzők érdekesebbek a nem nigériai olvasó figyelmére is, az különösen a multinacionális cégek korlátot nem ismerő rémuralmának pontos és egyúttal riasztó analízise: hiszen Nigéria jelene a világ más részeinek jövőjévé is válhat, pontosan a társadalmi korlátokat teljes mértékig negligáló tőke törekvései következtében. A nigériai gondolkodók másik érdekes hozzájárulása a marxizmus elméletéhez, véleményem szerint, különösen az etnicista nacionalizmusok és a valósi köntösben megjelenő retrográd mozgalmak értő elemzése. Sajnos mindkét jelenség szomorúan ismerős számunkra az újkapitalizmus Kelet-Európájában.

- ¹ Usman A. Tar: *The Politics of Neoliberal Democracy in Africa – State and Civil Society in Nigeria*, London, Tauris Academic Studies, 2009, p. 134
- ² Besenyő János: „Harc az afrikai olajért, Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen” – *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum* XI. Évf., 2007. 4. szám, pp. 36-37., <http://www.zmne.hu/Forum/07negyedek/afrika.htm>
- ³ Joe Boyle: Nigeria's 'Taliban' enigma, BBC News Africa, 2009 július 31, Hozzáférés: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8172270.stm>, 2014. november 17.
- ⁴ János Besenyő: „Can the „Arab Spring” present a real threat to Europe?” *Strategic Impact* (Romania), ISSN: 1841-5784, No. 1/2014, 32-44., <http://www.scribd.com/doc/241476196/Can-the-Arab-Spring-present-a-real-threat-to-Europe>
- ⁵ A nigériai Nollywood filmipara az amerikai Hollywood és az indiai Bollywood után globálisan a harmadik legnagyobb filmipar a filmek száma alapján.
- ⁶ Leo Zeilig (ed.): *Class Struggle and Resistance in Africa*, Chicago, Haymarket Books, 2009, 45.
- ⁷ John Campbell: *Nigeria Dancing on the Brink*, Bookcraft, Ibadan, Council on Foreign Relations, 2010, 142.
- ⁸ Toyin Falola, Matthew M. Heaton: *A History of Nigeria*, Cambridge University Press, 2008, 197.
- ⁹ Lukács György: *A társadalmi lét ontológiájáról*, III. Kötet, Prolegomena, Budapest, Magvető, 1971, 303.
- ¹⁰ Wogu Ananaba: *The Trade Union Movement in Nigeria*, London Ethiopia Publishing, 1969, 1.
- ¹¹ I. m. 5.
- ¹² Hakeem Ibikunle Tijani: *Britain, Leftist Nationalists and the Transfer of Power in Nigeria, 1945-1965*, New York, London, Routledge, 2006, 47-48.
- ¹³ Ehiedu E. G. Iweriebor: *Radical Politics in Nigeria, 1945-1950 – The Significance of the Zikist Movement*, Zaria, Ahmadu Bello University Press, 1996, 17.
- ¹⁴ A díj más kitüntetettjei: Fidel Castro, Angela Davis, Nelson Mandela, W. E. B. Du Bois, Pablo Picasso, Sik Endre, Kádár János, Indira Gandhi.
- ¹⁵ Ehiedu E. G. Iweriebor: *Radical Politics in Nigeria, 1945-1950 – The Significance of the Zikist Movement*, Zaria, Ahmadu Bello University Press, 1996, 120.
- ¹⁶ Toyin Falola, Matthew M. Heaton: *A History of Nigeria*, Cambridge University Press, 2008, 121.
- ¹⁷ Henri Alleg: *Vörös csillag és zöld félhold*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1988
- ¹⁸ Besenyő János, Hetényi Soma Ambrus: „A francia Afrika-politika változása” – *Sereg Szemle*, IX. évfolyam, 3-4. szám, 2011. október-december 199-208. oldal, <http://www.scribd.com/doc/126276223/Sereg-Szemle-IX-efvolyam-3-4-szam-2011-oktober-december-199-207-oldal>
- ¹⁹ Besenyő János, Bokányi Zoltán: „Az orosz védelmi ipar és Afrika” – *Szakmai Szemle*, 2011. 1. szám, 133-145. oldal, - http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2011_1_szam.pdf
- ²⁰ Ikenna Nzimiro: *Nigerian Civil War – A Study in Class Conflict*, Enugu, Frontline Publishing, 1982

- ²¹ Maxim Matushevich: *No Easy Row for a Russian Hoe: Ideology and Pragmatism in Nigerian-Soviet Relations*, Trenton/Asmara, Africa World Press, 2003, 72.
- ²² BBC News Africa (ed.): A Country of Kings: Nigeria's Many Monarchs, <http://www.bbc.com/news/world-africa-24492437> , Hozzáférés: 2014. november 17.
- ²³ Alan Feinstein: *African Revolutionary – The Life and Times of Nigeria's Aminu Kano*, Enugu, Fourth Dimension Publishers, 1987, 326.